

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.21>

ОЗНАКИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Сова В.В.,
*здобувачка кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

Сова В.В. Ознаки механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах.

Стаття присвячена з'ясуванню характерних рис механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах. Встановлено, що цей механізм є багатозначним явищем, що характеризується суттєвим соціально-правовим значенням і складається із системи взаємоузгоджених елементів (правових інструментів, способів і методів їх застосування). Метою цієї юридичної конструкції є створення в межах нормотворчої діяльності необхідних умов для належного виникнення, перебігу та припинення відносин, в яких буде повністю об'єктивована мета трудового права та права інтелектуальної власності, а також задоволені законні інтереси працівника, роботодавця, суспільства в контексті створення та/або використання об'єктів інтелектуальної власності. Механізм правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах засновується на особливій нормативно-правовій основі, що є обставиною, у відповідності до якої дія цього механізму узгоджується із вимогами принципів верховенства права та законності. При цьому дія розглядуваного механізму об'єктивується в діяльності суб'єктів нормотворчої діяльності, структура яких обумовлена рівнями нормотворчості в сфері праці та зайнятості (центральним, муніципальним і локальним рівнями). Автором звертається увага на те, що механізм правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах діє з урахуванням існуючого конфлікту законних інтересів працівника і роботодавця, а також творця об'єкту інтелектуальної власності і суспільства. У висновках до статті наголошується, що ознаки механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах засвідчують, що це явище доцільно осмислювати в двох контекстах: статичному (як систему правових інструментів, способів і методів їх застосування); динамічному (як процес використання цих інструментів в нормотворчій діяльності).

Ключові слова: механізм правового регулювання, об'єкт інтелектуальної власності, правовий механізм, реформа трудового законодавства, трудове право, трудові відносини.

Sova V.V. The features of the mechanism of legal regulation of the creation and use of intellectual property objects in labor relations

The article is devoted to clarifying the characteristic features of the mechanism of legal regulation of the creation and use of intellectual property objects in labor relations. It is established that this mechanism is a multi-valued phenomenon, characterized by significant socio-legal significance and consisting of a system of mutually agreed-upon elements (legal instruments and methods of their application). The purpose of this regulatory structure is to create two critical conditions within the framework of normative activity. First, requirements for the proper emergence, flow, and termination of relations will be developed, with the purpose of labor law and intellectual property rights thoroughly objectified. Secondly, the creation of conditions under which the legitimate interests of the employee, employer, and society will be satisfied (in the context of the creation and/or use of intellectual property objects). The mechanism of legal regulation of the creation and use of intellectual property objects in labor relations is based on a special regulatory framework. This framework ensures that this mechanism operates in accordance with legal rules. At the same time, the effect of the mechanism under consideration is manifested only in the activities of the subjects of normative activity, the

structure of which is determined by the levels of norm-making in the field of labor and employment (central, municipal, and local levels). This article argues that the legal regulation of the creation and use of intellectual property objects within labor relations incorporates the existing conflict of legitimate interests among various subjects. Mainly, this mechanism takes into account the conflict of legitimate interests between the employee and the employer. It also takes into account the conflict between the legitimate interests of the creator of the intellectual property object and society. In the conclusions to the article, it is noted that the signs of the mechanism of legal regulation of the creation and use of intellectual property objects in labor relations indicate that it is advisable to comprehend this phenomenon in two contexts: in the static aspect (as a system of legal instruments, methods, and methods of their application); in the dynamic aspect (as the process of using these tools in standard-setting activities).

Key words: intellectual property objects, labor law reform, labor law, labor relations, legal mechanism, mechanism of legal regulation.

Постановка проблеми. Трудоправове осмислення створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах невід'ємно пов'язується із дією цивільно-правового режиму права інтелектуальної власності. Поряд із тим, слід зазначити, що в дійсності існує механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах, дія якого передбачає створення (зміну, припинення дії) норм законодавства про працю, які (без шкоди для досягнення мети трудового права та соціального права загалом) застосовуються з урахуванням цивілістичних норм. Актуальність потреби з'ясування сутності механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах обумовлюється щонайменше наступними обставинами: 1) відсутністю серед правників узгодженої думки щодо сутності механізму правового регулювання, що ускладнює формування універсальної наукової думки стосовно досліджуваного нами правового механізму; 2) загальною практичною значимістю створення та дії механізму правового регулювання, а також ризиками для забезпечення соціальної та ін. видів безпеки працівників і роботодавців, суспільства шкодою для сталого розвитку суспільства, у разі, коли такий правовий механізм буде неналежним чином сформованим (існуюватимуть недоліки правового регулювання та їх не буде вчасно усунуто, компенсовано). Крім того, слід звернути увагу на те, що попри теоретичну та практичну важливість розуміння сутності та структури механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах, по сьогодні це питання, ще не було предметом окремого наукового дослідження.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Багатьма теоретиками права (серед яких О.М. Куракін, Л.Л. Лепех, Ю.В. Почепцов, П.М. Рабінович, В.В. Сидоренко, О.Ф. Скакун, А.Ю. Чемодурова та ін.) вже робились спроби комплексно окреслити сутнісний зміст механізму правового регулювання. Крім того, сутність механізмів правового регулювання також вже широко досліджувались рядом юристів-трудоваків, серед яких: В.В. Бонтлаб, В.О. Галушко, М.І. Іншин, Т.М. Лежнева, С.С. Лукаш, П.М. Мартинов, Л.Г. Погорелова, Я.В. Сімутіна, Д.І. Сіроха, М.Л. Смолярова та ін. Отже, можемо дійти висновку, що ці та інші наукові напрацювання українських вчених і дослідників можуть становити теоретичний фундамент для з'ясування сутності механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах.

Відтак, **метою** статті є з'ясування характерних рис механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) на підставі наявних підходів правників і юристів-трудоваків сформулювати загальну дефініцію поняття «механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах»; 2) окреслити комплекс основних ознак досліджуваного правового механізму, приймаючи до уваги також потребу визначення соціально-правового значення дії такого механізму; 3) узагальнити результати дослідження та сформулювати комплексне розуміння поняття «механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах».

Виклад основного матеріалу. Різноманітні підходи українських вчених і дослідників до розуміння поняття «механізм правового регулювання» [див., напр.: 1, с. 72; 2, с. 30; 3, с. 7; 4, с. 31; 5, с. 191] дозволяють дійти висновку, що механізмом правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах в широкому сенсі слід розуміти комплекс (у вигляді системи) інструментів, методів і факторів, за допомогою яких суб'єкти нормотворчої діяль-

ності формують соціально безпечні умови для створення та/або використання об'єктів інтелектуальної творчості у відповідних правових відносинах.

Більш конкретне розуміння сутності цього механізму можна сформулювати на підставі аналізу особливих ознак (рис) цього правового механізму, а саме наступних:

1. Механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах – це багатозначне соціально-правове явище, яке є конкретизованим (за сферою юридичного впливу) виявом такої юридичної конструкції, як механізм правового регулювання. Окреслена риса обумовлена багатозначністю правового механізму, як такого [див., напр.: 6, с. 94], що закономірним чином характеризує також розглядуваний нами механізм, адже він є особливим виявом правового механізму загалом та механізму правового регулювання, зокрема. Виходячи з такої логіки зазначимо, що для розглядуваного нами механізму властивими є також й всі загальні ознаки такої родової юридичної конструкції. Отже, у контексті осмислення ознак механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах надзвичайно важливим видається врахування вимог до сутності механізму правового регулювання. Так слід мати на увазі, що теоретиками українського права наголошується на тому, що відповідний механізм в правовій державі повинен бути ефективним, а тому до нього застосовуються наступні вимоги: «визначеність; обґрунтованість; неприпустимість обмеження свободи суб'єкта права; врахування інтересів суб'єктів, які вступили заради їх реалізації в суспільні відносини; стабільність та неприпустимість необґрунтованої зміни чинного законодавства заради його умовного вдосконалення; системність» [3, с. 9]. Ці вимоги безумовно застосовуються й до досліджуваного нами правового механізму.

2. Механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах властивий цілісний системно-організаційний характер, який є результатом узгодження всіх її елементів спільною метою, а також взаємоузгодженими завданнями створення та дії такого правового механізму. Виокремлена риса розглядуваного механізму правового регулювання закономірним чином випливає з попередньої ознаки, що обумовлена вимогами до ефективності правових механізмів у правовій державі. Більш того, українськими правниками справедливо наголошується на тому, що будь-який правовий механізм – це завжди взаємоузгоджена система, а тоді, коли такий механізм не має мети чи ця мета не конкретизована у певних завданнях (тобто, є надміру абстрактною, розмитою), то в такому разі слід вести мову про відсутність системи і правового механізму, як такого (крім того, безсистемна модель, що на практиці тлумачиться в якості правового механізму, не будучи такою в дійсності, становить загрозу для життя і здоров'я людини, а також для правопорядку) [див., напр.: 7, с. 63]. Відтак, механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах – це система (а не сукупність) елементів, що є взаємоузгодженими між собою (також з іншими елементами правопорядку), завдяки конкретній меті та завданням створення і дії такого правового механізму. При цьому слід зазначити, що на думку О.М. Куракіна, «сприяння задоволенню інтересів суб'єктів права та їх гарантування – це мета функціонування комплексу правових засобів, організованих найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права, тобто механізму правового регулювання» [8, с. 46]. На нашу ж думку, мета механізму правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах – це створення шляхом здійснення нормотворчої діяльності певних найбільш сприятливих умов для належного виникнення, перебігу та припинення відносин, в яких буде повністю об'єктивована мета трудового права та права інтелектуальної власності, а також задоволені законні інтереси працівника (колективу працівників), роботодавця, а також суспільства і держави (тобто, закономірним результатом цього є збалансована (юридичним чином) взаємодія учасників трудових відносин стосовно створення та/або використання об'єктів інтелектуальної власності у вказаних правових відносинах без шкоди для правопорядку та для сталого розвитку суспільства).

З огляду на те, що відповідно мета механізму правового регулювання є доволі абстрактною, а тому її формальне досягнення може не створювати необхідних наслідків, ця мета конкретизується у певних завданнях [див., напр.: 9, с. 42-43], основними з яких можемо назвати: 1) формування й підтримання ефективної дії правового режиму створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах за рахунок прийняття (скасування, зміни) норм, які упорядковують: а) правові статуси учасників таких правовідносин, інших суб'єктів права, які забезпечують соціальну безпеку працівника-творця, працівників, які використовують об'єкти інтелектуальної власності для виконання своїх трудових обов'язків, соціальну та економічну безпеку роботодавця, у відносинах з яким ство-

рюється та/або використовується об'єкт інтелектуальної власності та ін.; б) відносини та процедури, що стосуються належної реалізації прав вказаних суб'єктів і неухильного виконання ними покладених на них обов'язків у зв'язку із відповідним об'єктом правового регулювання; 2) з'ясування обсягу прав, обов'язків і суспільних відносин, які стосуються належного перебігу процесів з приводу створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах, та є неврегульованими нормами законодавства (й об'єктивно потребують цього), а також відповідних засобів, способів і методів, які повинні бути спрямовані на ефективне врегулювання таких прав, обов'язків і відносин; 3) окреслення кола суб'єктів владних повноважень, які можуть і повинні виконувати соціальну функцію держави в частині забезпечення соціальної функції учасників трудових відносин у зв'язку зі створенням та/або використанням в цих відносинах об'єктів інтелектуальної власності; 4) регламентація контролю (включно з наглядом, заходами контрольного впливу на підставі результатів перевірок, заяв і скарг) в соціальній сфері стосовно дотримання вимог законодавства, які стосуються належного перебігу процесів створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах; 5) окреслення концептуальних і стратегічних орієнтирів подальшого розвитку законодавства України в частині нормування: а) процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах, а також правових статусів учасників таких відносин; б) правових статусів, засобів, способів і методів впливу суб'єктів владних повноважень на забезпечення правопорядку в соціальній сфері у зв'язку зі створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності в трудових відносинах.

3. Механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах ґрунтується на особливій нормативно-правовій основі. Хоча механізм правового регулювання в своїй дії продукує нові норми чи змінює (або ж скасовує) існуючі норми, слід мати на увазі, що сама дія такого правового механізму, як правового явища, що в динамічному контексті осмислення виявляється в діях суб'єктів нормотворчості, повинна ґрунтуватись на певній сукупності норм (відповідних законодавчих, підзаконних і міжнародно-правових актів). Саме таким чином в дійсності виконуються загальні вимоги принципів верховенства права і законності [див., напр.: 10, с. 71].

4. Механізм правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах виявляється в упорядковуючій суспільні відносини діяльності (надає суспільним відносинам правову властивість, а також сприяє узгодженню їх мети з метою права) уповноважених на це суб'єктів, а в процесі своєї дії поширює свій регулятивний вплив на певне коло суб'єктів. Тобто, механізм правового регулювання може осмислюватись в динамічній контексті прояву за рахунок діяльності відповідних суб'єктів, якими в загальному сенсі є суб'єкти нормотворчої діяльності. При цьому вченими констатується, що такий механізм є полісуб'єктним [3, с. 9], з чим слід погодитись, адже відповідними суб'єктами є певні суб'єкти публічних владних повноважень, роботодавці, а в окремих випадках – працівники, профспілки та ін. суб'єкти. Також слід звернути увагу й на те, що відповідна діяльність вказаного кола суб'єктів спричиняє дію механізму правового регулювання, результатом чого є те, що суспільні відносини стають правовими, а правові відносини вдосконалюються та ін. Іншими словами, дія механізму правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності у трудових правовідносинах виявляється в юридичному впливі на певне коло суб'єктів, а саме на: 1) працівників (коло працівників), які створюють об'єкти інтелектуальної власності в трудових відносинах; 2) працівників (коло працівників), котрі у трудових відносинах використовують об'єкти інтелектуальної власності (зокрема, й об'єкти, що створюються в трудових відносинах за участю з роботодавцем таких працівників); 3) роботодавців, у трудових відносинах з яким створюються та/або використовуються об'єкти інтелектуальної власності; 4) державу (в особі посадових осіб і органів публічної влади), як на гаранта правопорядку у сфері праці та у сфері права інтелектуальної власності; 5) усіх інших суб'єктів, дії яких можуть впливати на зміст прав і обов'язків (та реалізацію) учасників відповідних трудових правовідносин.

5. Механізм правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах діє з урахуванням існуючого конфлікту законних інтересів працівника і роботодавця, а також творця об'єкту інтелектуальної власності і суспільства (держави), а відтак, враховує необхідність створення і збереження існування умов мінімізації конфлікту інтересів (досягнення в дійсності відповідної «золотої середини» задоволення інтересів) між приватними та публічними інтересами, не ігноруючи при цьому права, свободи та законні інтереси як працівника, так і роботодавця, а також потребу сталого розвитку суспільства.

6. Механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах має об'єктивний характер, який виявляється в комплексі дій і процесів, охоплених: 1) нормотворчою діяльністю на центральному рівні, зокрема, й в рамках процесу: а) європеїзації законодавства (законодавчих і підзаконних актів) про працю, про інтелектуальну власність, приведення норм відповідних актів до норм міжнародно-правових актів у відповідних сферах; б) формування та реалізації (в процесі подальшої деталізації на нормативному рівні) публічної політики у сфері праці (зокрема, державної кадрової політики загалом та державної кадрової політики в органах публічної влади, зокрема), державної політики з охорони права інтелектуальної власності; 2) нормотворчою діяльністю на муніципальному рівні, в якому посадові особи та органи місцевої державної влади, місцевого самоврядування формують режим охорони трудових прав (і реалізації цих прав) на місцях; 3) нормотворчою діяльністю на локальному рівні, до якої долучаються роботодавець, працівник (колектив працівників), профспілки та ін. суб'єкти трудового права.

7. Механізм правового регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах характеризується юридичною та соціально-правовою значимістю. Комплексно осмислюючи таку властивість досліджуваного правового механізму слід зауважити, що його соціально-правова значимість є похідною від: 1) соціального та правового значення реальної дії трудового законодавства та законодавства про право інтелектуальної власності (при цьому тут слід враховувати, що механізм правового регулювання формує режим, за якого реалізація норм законодавства може бути або декларативною, або реальною); 2) соціально-правової значимості праці (трудової чи професійної діяльності) працездатної особи, економічної діяльності роботодавця, а також справедливого розв'язання конфлікту законних інтересів працівника і роботодавця в трудових правовідносинах; 3) соціально-правової значимості інтелектуальної (зокрема, творчої) діяльності (як вияву «креативного» трудового потенціалу) для сталого розвитку суспільства, активізації економічних процесів в державі, а також для утвердження справедливих підходів в розв'язанні конфлікту між законними інтересами творця і суспільства (держави); 4) соціально-правової значимості нормативно-правового регулювання суспільних відносин загалом, а особливо – таких соціально-чутливих відносин, як трудові правовідносини.

Висновки. Узагальнюючи викладене можемо дійти висновку, що механізм правового регулювання створення та використання об'єктів інтелектуальної власності в трудових правовідносинах – це складне соціально-правове явище, яке в статичному контексті його об'єктивізації постає в якості цілісної системи взаємопов'язаних правових інструментів, методів і форм їх застосування, за допомогою яких суб'єкти нормотворчої діяльності на центральному (також на муніципальному) та/або локальному рівнях спроможні встановлювати правила і стандарти, що приводять статус учасників трудових відносин і умови, в яких створюються та/або використовуються об'єкти інтелектуальної власності, до соціально-безпечної поведінки в рамках сфери праці та зайнятості. У динамічному контексті об'єктивізації цього явища такий механізм є процесом, в межах якого відбувається моделювання, створення нових норм (зміна, припинення дії існуючих норм), якими регламентується правовий статус та умови, в яких створюються та/або використовуються об'єкти інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Ананченко А.В. Механізм правового регулювання та його елементи. *Актуальні питання державотворення у аспекті євроінтеграційних процесів в Україні*: матеріали кругл. Столу (м. Київ, 1 листопада 2016 р.). Київ: КНУТД, 2016. С. 70–73.
2. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 25–31.
3. Куракін О.М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 40 с.
4. Подорожній Є.Ю. Сутність механізму правового регулювання юридичної відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 29–32.
5. Сімутіна Я.В. Щодо механізму правового регулювання трудових відносин у сучасних умовах. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 188–192.
6. Дяченко О.А. Поняття та риси правового механізму реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин. *Соціальне право*. 2020. № 3. С. 92–97.

7. Гладкий В.В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. *Сучасні погляди на реформування законодавства: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 25-26 жовтня 2019 р.)*. Херсон: Гельветика, 2019. С. 62–66.
8. Куракін О.М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35, Ч. 2, Т. 1. С. 46–49.
9. Бабич Н.О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 39–44.
10. Швець В.О. Система правового механізму забезпечення стабільності трудових правовідносин. *Соціальне право*. 2020. № 1. С. 69–73.